

Верховний
Суд

Правові позиції Верховного Суду у спорах за участю Фонду гарантування вкладів фізичних осіб

Олена Кібенко,
суддя Верховного Суду

ONLINE-КУРС ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Київ, 26 липня 2021 року

- I. Юрисдикція спорів за участю вкладників та ФГВФО (оцінка правильності підходу ВП ВС, сформованого у 2018 році);
- II. Проблематика розгляду спорів за позовами ФГВФО до пов'язаних осіб банку (акціонерів, керівників);
- III. Доцільність судового контролю за діями ФГВФО (повернення до класичної процедури банкрутства);
- IV. Проблеми “недоліквідованих” банків (що робити з банками, щодо яких суд скасував рішення НБУ про виведення з ринку)
- V. Різне (ключові правові позиції ВС з окремих питань).

I.

Юрисдикція спорів за участю
вкладників та ФГВФО:

чи правильно був обраний у 2018
році підхід до розгляду таких спорів?

Адміністративна
юрисдикція

Постанова Пленуму ВАСУ «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» від 20.05.2013 №8

Господарська
юрисдикція

Постанова ВСУ від 15.06.2016 у справі №826/20410/14 про включення вкладника в перелік вкладників, які мають право на повернення коштів за вкладами за рахунок Фонду

Цивільна
юрисдикція

Постанова ВСУ від 09.11.2016 у справі №727/7647/15-ц про стягнення коштів за договором строкового банківського вкладу

Адміністративна
юрисдикція

постанова ВП ВС від
12.04.2018 у справі
№820/11591/15

Сума вкладу до 200 тис. грн. –
гарантовані вимоги (вимога
вкладника до ФГВФО який діє
як суб'єкт владних повноважень)

Господарська чи
цивільна юрисдикція
(залежно від статусу
вкладника)

постанова ВП ВС від
23.05.2018 у справі
№910/7983/17

Сума вкладу понад 200 тис. грн. –
акцептовані вимоги (вимога
кредитора до банку,
уповноважена особа чи Фонд
діють як керівник банку)

Проблемні питання:

- 1) гарантовані та акцептовані вимоги вкладника розглядаються судами різних юрисдикцій (замість одного спору – два);
- 2) стягнення інфляційних втрат, 3% річних з ФГВФО в адміністративній юрисдикції неможливе;
- 3) скорочені строки звернення до суду в адміністративній юрисдикції; вплив позовної давності при “зміні” юрисдикції;
- 4) плутанина з відповідачами (банк, ФГВФО, уповноважена особа Фонду);
- 5) задоволення позову про включення вимоги вкладника до Реєстру гарантованих вимог не дає можливості стягнути кошти у примусовому порядку.

II.

Проблеми розгляду спорів за
позовами ФГВФО до пов'язаних з
банком осіб
(акціонерів та керівників банків)

Спiр за позовом ФГВФО, що дiє вiд iменi банку, про вiдшкодування пов'язаними з банком особами завданої ними шкоди банку пiдлягає розгляду за правилами господарського судочинства.

Постанова ВП ВС вiд 19 червня 2018 року у справi
№ 757/75149/17-ц

В провадженні судів перебуває:
64 такі позови
проти 774 відповідачів

Прогнозується стрімкий рост !

Дві прецедентні справи:

Справа №910/11027/18 за позовом ФГВФО про стягнення 76 929 136,71 грн шкоди з пов'язаних осіб ПАТ «АБ «УКООПСПІЛКА» (керівників банку) – **постанова ВП ВС від 25.05.2021**

Справа №761/45721/16-ц за позовом вкладника до акціонера банку про відшкодування шкоди - втрата вкладу у банку «Фінанси та кредит» (ухвала КЦС ВС у справі № 761/45721/16-ц)

Проблеми:

- 1) позовна давність – з якого моменту починається перебіг;
- 2) хто може звертатися з позовом (тільки ФГВФО чи також вкладник);
- 3) склад делікту (зокрема, розмір шкоди, тягар доведення вини), належні докази;
- 4) зміни законодавства;
- 5) неправомірні дії НБУ та ФГВФО (зв'язок із завданою шкодою);
- 6) у чиїх інтересах діє ФГВФО – банку чи кредиторів, кому завдана шкода;
- 7) чи можна стягнути шкоду після ліквідації банку.

Склад деліктного порушення (п. 7.4)

1) **неправомірність поведінки** особи, тобто її невідповідність вимогам, наведеним в актах цивільного законодавства;

2) наявність **ШКОДИ**, під якою слід розуміти втрату або пошкодження майна потерпілого та (або) позбавлення його особистого нематеріального права, взагалі будь-яке знецінення блага, що охороняється законом, та її розмір;

3) **причинний зв'язок** між протиправною поведінкою та шкодою, який виражається в тому, що шкода має виступати об'єктивним наслідком поведінки заподіювача шкоди, тобто протиправна поведінка конкретної особи (осіб), на яку покладається відповідальність, є тією безпосередньою причиною, що необхідно та невідворотно спричинила шкоду;

4) **вина заподіювача шкоди**, як суб'єктивного елемента відповідальності, що полягає в психічному ставленні особи до вчинення нею протиправного діяння і проявляється у вигляді умислу або необережності, за виключенням випадків, коли в силу прямої вказівки закону обов'язок відшкодування завданої шкоди покладається на відповідальну особу незалежно від вини.

Презумпція вини

7.8. Водночас зі змісту частини другої статті 1166 ЦК України вбачається, що цивільне законодавство в деліктних зобов'язаннях передбачає презумпцію вини заподіювача шкоди. Відповідний висновок міститься, зокрема, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23 січня 2018 року у справі № 753/7281/15-ц. Тому спростування цієї вини (у тому числі з підстав вини самого позивача в заподіяній шкоді) є процесуальним обов'язком її заподіювача.

Фідуціарні обов'язки

обов'язок дбайливого ставлення (діяти добросовісно на користь розвитку підприємства, приділяючи достатньо часу, зусиль і професійних навичок управлінню ним) та обов'язок лояльності (уникати конфлікту інтересів і діяти під час ухвалення рішень щодо діяльності підприємства лише в інтересах останнього).

діяти не лише в межах своїх повноважень, але й добросовісно і розумно, в найкращих інтересах товариства

суд виходить з презумпції, що така посадова особа діяла в найкращих інтересах товариства; її рішення були незалежними та обґрунтованими; її фідуціарні обов'язки були виконані належним чином – але ця презумпція може бути спростована позивачем

Суб'єктивно -об'єктивний стандарт

7.51. Стаття 42 Закону «Про банки і банківську діяльність» у редакції, чинній на момент вчинення дій з купівлі облігацій, містить вимоги до керівників банків. Керівниками банку мають бути дієздатні фізичні особи, які відповідають таким вимогам: 1) наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти у галузі управління залежно від займаної посади (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку); 2) стаж роботи у банківській системі за відповідним фахом не менше трьох років (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку); 3) бездоганна ділова репутація. Голова правління (ради директорів) та головний бухгалтер заступають на посаду після надання письмової згоди на це НБУ. Голова правління (ради директорів) банку та головний бухгалтер повинні мати попередній досвід керівної роботи у банках. Керівники банку зобов'язані протягом усього часу, упродовж якого вони зберігають свій статус у банку, відповідати вимогам, встановленим цим Законом.

7.52. Відповідачі, які володіли спеціальними знаннями та досвідом як керівники банку, не могли не розуміти значення та наслідки своїх дій по виведенню значної суми грошових коштів з банку в обмін на цінні папери зі строком погашення у 2019 році

Можливість виправити шкоду

Відповідачі потенційно **мали можливість самотійно виправити завдану банку шкоду** (втрату платоспроможності) шляхом продажу всіх або частини облігацій наприкінці 2014 чи на початку 2015 року (тобто до моменту визнання банку неплатоспроможним за рішенням НБУ), **але не зробили цього**. Це підтверджує вірогідність доводів позивача про неліквідність цих цінних паперів (відсутність ринкової вартості, неможливість продажу).

Спростування презумпції правомірності дій

п. 7.58

У цій справі позивач скористався своїм правом надати докази, які на його думку, підтверджували неправомірність та винність дій відповідачів.

Відповідачі при цьому не надали жодного доказу щодо вчинення ними дій, що свідчили б про відсутність вини за невиконання передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність» обов'язків щодо добросовісного, розумного, відповідального керівництва діяльністю банку, запобігання можливим ризикам.

Розмір шкоди

Якщо ж банку заподіяно шкоди не шляхом вчинення окремо визначених дій (бездіяльності), які мали наслідком знищення або пошкодження конкретної речі, втрату конкретних доходів чи подібні наслідки, а шляхом недотримання вимог законодавства, невжиття своєчасних заходів для запобігання настанню неплатоспроможності банку тощо, що призвело до зниження чистих активів банку, порушення нормативів, зокрема ліквідності та втрати банком стану платоспроможності, то **розмір шкоди, завданої банку, оцінюється розміром недостатності майна банку для задоволення вимог усіх кредиторів**, якщо не доведений більший розмір шкоди.

Дії регулятора (НБУ)

п. 7.67 ...будь-які порушення з боку регулятора (призначеного ним куратора як представника НБУ), неналежне виконання куратором банку своїх посадових обов'язків (у звітах куратора взагалі не була відображена інформація щодо ухвалення органами управління банку рішень щодо придбання облігацій та інформація про видатки банку на оплату придбаних облігацій) не можуть слугувати підставою для звільнення від відповідальності посадових осіб банку. Адже саме вони, а не регулятор, ухвалювали відповідні рішення і несли відповідальність за роботу банку.

Дії ФГВФО

7.70...виявлення нікчемних правочинів та застосування наслідків їх нікчемності потенційно може впливати на загальну вартість ліквідаційної маси і відповідно як збільшити, так і зменшити розмір непокритих активами банку вимог кредиторів.

7.72. Велика Палата Верховного Суду відзначає, що невчинення Фондом таких дій, навіть якщо таке управлінське рішення було помилковим, не може свідчити про правомірність дій відповідачів, які призвели банк до неплатоспроможності, та бути підставою для звільнення їх від відповідальності, а також враховує надані Фондом пояснення, за змістом яких у межах встановлених судами обставин справи застосування наслідків нікчемності правочинів з придбання облігацій не могло істотно вплинути на загальну вартість ліквідаційної маси і бути способом виправлення завданої шкоди.

Розгляд вимог у межах однієї справи

7.76 ...неплатоспроможність банку є наслідком як їх активних дій (ухвалення рішень, підписання договорів, спрямованих на купівлю облігацій), так і пасивної бездіяльності. При цьому **немає значення, на яку суму і які саме договори купівлі-продажу погодив чи підписав кожний з відповідачів.**

7.77. Велика Палата Верховного Суду вважає, що позовні вимоги до пов'язаних з банком осіб, які є посадовими особами органів управління банку, подані Фондом відповідно до статті 58 Закону України «Про банки і банківську діяльність», **мають розглядатися разом у межах однієї справи.** Адже у випадку завдання шкоди банку діями його посадових осіб, внаслідок чого настала неплатоспроможність банку, які несуть солідарну відповідальність перед банком як члени органу (органів) управління, повний склад правопорушення можна встановити лише шляхом системного аналізу всієї сукупності дій чи бездіяльності посадових осіб, у тому числі дослідження проведених банківських операцій та їх вплив на фінансове становище банку в цілому. Операції банку та їх наслідки для його платоспроможності не можна розглядати окремо.

Припинення банку - чи припинилися зобов'язання перед кредиторами?

В інтересах кого діє Фонд? Банку, кредиторів банку, власних?

Фонд діє як ліквідатор банку (якщо у припиненого банка залишилося майно, то застосовується спростовна презумпція державної реєстрації припинення)

7.90.Водночас Велика Палата Верховного Суду відхиляє посилання Фонду на положення підпункту 3 пункту 3 розділу II «;Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 13 травня 2020 року № 590-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності», за яким Фонд має забезпечувати з урахуванням вимог цього Закону організацію роботи щодо вжиття заходів для забезпечення задоволення вимог кредиторів до банку/відшкодування заподіяної шкоди (збитків) на користь Фонду для подальшого спрямування кредиторам (колишнім кредиторам) банку, процедура ліквідації якого була розпочата до дня набрання чинності цим Законом.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізмів виведення банків з ринку та задоволення вимог кредиторів цих банків»

№4546 від 24.12.2020

України 30.06.2021 Закон прийнято

16.07.2021 Закон направлено на підпис Президенту

III.

Що робити з банками, щодо яких суд скасував рішення НБУ про виведення з ринку шляхом ліквідації?

1 крок

- Постанова ВП ВС у справі № 925/698/16 від 10.12.2019 (20 суддів у складі, 9 - не погодилися з рішенням).

2 крок

Закон України від 13.05.2020 № 590-ІХ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності” (“Антиколомойський закон”)

Банк "Базис"

Справа №826/2238/13-а: визнано протиправною та скасовано постанову Правління НБУ №357 від 23.08.2012 "Про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора ПАТ "Акціонерний комерційний банк "Базис" (м. Харків)» (постанова ОАСК від 14.08.2014, залишена без змін ухвалою КААС 21.10.2014 та ухвалою ВАСУ від 24.12.2014)

Справа №905/1328/17: зроблено висновок про відсутність підстав для визнання кредиторських вимог ФГВФО до Банку «Базис» в розмірі більш як 277 млн грн (виплати вкладникам) (постанова КГС ВС від 14.11.2018)

Справа № 910/6175/19 щодо відшкодування шкоди в розмірі більш як 277 млн грн. позивач – ФГВФО, відповідач – НБУ (на розгляді ВП ВС, призначено на 02.11.2021).

IV.

Чи потрібен судовий нагляд
за діями ФГВФО?
(повернення до класичної
процедури банкрутства)

Загальна процедура банкрутства

- Ініціатор – кредитор чи боржник
- Виконавець – арбітражний керуючий
- Контроль – господарський суд
- Кодекс України з процедур банкрутства

Адміністративна процедура виведення банку з ринку

- Ініціатор – НБУ (чи був банк неплатоспроможним?)
- Виконавець – ФГВФО
- Контроль - ?
- Закони України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»

Справа щодо конституційності Закону “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб”

У липні 2015 року ВСУ звернувся до КСУ з конституційним поданням **N 201-2157/0/8-15** розглянути питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23 лютого 2012 року № 4452–VI зі змінами.

ВСУ вважав, що Закон не відповідає вимогам статті 6, частини першої статті 8, частини четвертої статті 13, статей 21, 22, частин першої, четвертої, п'ятої статті 41 Конституції України (передання регуляторних повноважень НБУ Фонду, який не є державним органом; змінена черговість задоволення вимог кредиторів банку на користь Фонду).

КСУ зняв з порядку денного на 03.11.2020 справу про конституційність Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб".

Наслідки неконституційності?

Оспорювання статусу пов'язаної з банком особи

Позивач вправі доводити відсутність у нього статусу пов'язаної з банком особи, **як підставу своїх вимог**, посилаючись безпосередньо на ч.1 ст. 52 Закону "Про банки і банківську діяльність", **без оскарження рішення банку про визнання його пов'язаною з банком особою** як окремої позовної вимоги

постанова ВП ВС від 15.06.2020 у справі № 826/20221/16

Постанова ВС від 21.04.2021 у справі № 910/14646/19

Наказ про нікчемність правочинів

Обов'язок повернути все одержане за нікчемним договором (правочином) виникає в силу вимог закону, а не наказу чи повідомлення банку, а тому позовна вимога про визнання недійсним наказу №60 не підлягає задоволенню.

Такий наказ є внутрішнім розпорядчим документом Банку як суб'єкта господарювання, виданим керівником Банку в межах своїх повноважень.

Накази (рішення) про нікчемність правочинів не можуть встановлювати обов'язки для третіх осіб, зокрема, контрагентів Банку. Тому сам факт видання наказу про нікчемність правочину не може вважатися порушенням прав іншої сторони правочину.

Постанова ВП ВС від 11.04.2018 у справі № 910/12294/16

Дроблення вкладів

43. Поняття «подрібнення вкладів», «розбивка вкладів», вжиті у судових рішеннях, не є правовими. Фактично під «подрібненням» чи «розбивкою» розуміється перерахування коштів з рахунку однієї фізичної особи на рахунок іншої. Суди попередніх інстанцій не надали оцінки правовим підставам перерахування коштів з рахунків третіх осіб на рахунок позивача, належно не мотивували участь позивача у «кримінальних схемах з дроблення вкладів».

Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № №
826/1476/15

Дроблення вкладів

44. Під час розгляду справи судами попередніх інстанцій не встановлено, який саме правочин є нікчемним (відкриття ОСОБА_3 рахунку у банку, тобто Договір № 42016, чи операції з перерахування коштів на цей рахунок з рахунків інших фізичних осіб...).

45. Суди також не аргументували, чому платіжні операції по перерахуванню коштів з рахунків ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8 на рахунок позивача, є правочинами між банком та позивачем згідно зі статтею 202 ЦК України. Здійснюючи операції з перерахування коштів, банк не вчиняє окремі правочини, а виконує свої зобов'язання з обслуговування клієнтів банку, передбачені ЦК України, Законом України «Про банки і банківську діяльність», Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління НБУ від 12 листопада 2003 року №492, та договорами з відповідними клієнтами. банку.

Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № № 826/1476/15

Дроблення вкладів

Якщо внаслідок проведених операцій Фонду, а не банку, завдані збитки (штучно збільшена сума гарантованих державною виплат), то стаття 38 Закону 4452-VI не може бути застосована, а **Фонд має звертатися до суду з вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину на підставі статті 228 ЦК України.** Лише за наявності рішення суду можна застосовувати до позивача будь-які наслідки недійсності нікчемного правочину за цією статтею.

Постанова ВП ВС від 04.07.2018 у справі № №
826/1476/15

Стягнення шкоди з Фонду

32. Позовні вимоги у справі, що розглядається, а саме: стягнення з Фонду невиплаченого залишку гарантованого відшкодування за вкладами в ПАТ «КБ «Надра», трьох процентів річних з урахуванням індексу інфляції відповідно до розрахунку станом на день ухвалення рішення у справі, завданих збитків (упущену вигоду) у розмірі 13 процентів річних відповідно до розрахунку станом на день ухвалення рішення у справі; відшкодування моральної шкоди, - **впливають із дій Фонду з виплати гарантованого відшкодування.** Аналогічні висновки викладені Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 10 квітня 2019 року у справі № 761/10730/18 (провадження № 14-116цс19) та Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 05 вересня 2019 року у справі № 761/11256/17 (провадження № 61-31354сво18).

33. Тому суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованих висновків про публічно-правовий характер спору, який **належить до юрисдикції адміністративних судів.**

Верховний
Суд

Дякую за увагу!